

Oponentní posudek habilitační práce

JUDr. Petra Tégla, Ph.D.

Veřejné seznamy podle občanského zákoníku

V postavení oponenta jmenovaného podle § 72 odst. 7 zák. č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, a čl. 3 odst. 6 hlavní normy UP č.j. B1-08/4-HN, Řádu habilitačního řízení a řízení ke jmenování profesorem na Univerzitě Palackého v Olomouci, ze dne 24. 11. 2008 (dále jen „řád“), podávám tento

posudek:

I.

Habilitační práce „Veřejné seznamy podle občanského zákoníku“ se věnuje pojednané problematice na 347 stranách a je opatřena 1130 poznámkami pod čarou. Seznam použité literatury zahrnuje celou řadu knižních a časopiseckých titulů včetně cizojazyčných (psaných polsky či německy). Habilitant rozčlenil vlastní text práce na osm částí, které dále člení; témata těchto částí jsou zřejmá z následujícího textu.

Spis doplňují partie standardní pro tento typ prací (úvod, seznam zkratk, obsah a seznam použité literatury; při její publikaci bude vhodné doplnit závěr).

Habilitační práce splňuje kritéria stanovená článkem 4 řádu. Habilitant v úvodu (s. 16 an.) uvádí, že menší část práce vznikla ve spoluautorství s Filipem Melzerem, s tím, že habilitantův spoluautorský podíl na celém díle činí 99 %. Toto řešení není v rozporu ani s § 72 zákona o vysokých školách ani s čl. 2 odst. 3 a 4 řádu. Je tedy nepochybně originální a přináší celou řadu nových vědeckých (i v praxi využitelných) poznatků k problematice, která je v platném českém právu upravena zcela nově a k níž dosud nevyšla teoreticky pojatá monografie. Je výborně napsaná, prakticky bez překlepů, čtivá, dobře strukturovaná, vychází ze znalosti nejen platného práva a judikatury, ale především z relevantní zahraniční literatury.

II.

Obecně je třeba k práci napsat toto: Jde o dílo, které u nás dosud chybělo. Knihovní právo, kterému se starší česká právní literatura věnovala, ztratilo po roce 1948 postupně svůj význam a jeho rehabilitace po roce 1989 byla jen částečná; patrně i proto doposud nemáme na toto téma kvalitní teoretickou práci s potřebným praktickým přesahem; ani dobrých praktických výkladů není mnoho (vlastně je to jen ten, se kterým habilitační práce často polemizuje, což je ovšem samo o sobě určitá pochvala od habilitanta – práce, která nevyvolá polemiku, neměla být napsána. Petr Tégl je rozhodně předním odborníkem v této oblasti i pokud jde o věcná práva a tomu odpovídá i úroveň habilitační práce, která by měla být co nejdříve publikována, aby tak pomohla nejen dalšímu bádání, ale i právní praxi. Posuzované dílo podle názoru oponenta nejen že vrací vědu o knihovním právu na úroveň před rokem 1948, ale pokud jde o rozsah pojednání o souvisejících právních problémech, patrně nemá u nás obdobu. Na tom nic nemění ani to, že vzhledem k záběru díla lze mít i dílčí připomínky, které nijak nesnižují jeho hodnotu, a mají jen diskusní povahu.

III.

První část je koncipována jako úvod do knihovního práva. Autor seznamuje čtenáře s historickým vývojem; upravuje u nás tradované Randovo tvrzení, že historické knihy jsou původem českou institucí, byť význam českých zemí na jejich rozvoji a zdokonalování nepopírá. Zabývá se místem knihovního práva v systému práva a konstatuje, že obsahuje jak prvky soukromoprávní, tak i veřejnoprávní. Pamětník k tomu může dodat, že v dobách, kdy se česká právní věda (snad částečně i z tehdejšího nedostatku tradiční civilistické problematiky) zabývala otázkami systému práva, nazývala se taková právní odvětví „komplexními“ (viz např. pozemkové právo).

V dalším textu podává fundovaný výklad principů ovládajících úpravu veřejných knih. Mimo jiné tu řeší významnou problematiku uplatnění intabulačního principu; zdůrazňuje, že v občanském zákoníku se tento princip zásadně uplatňuje tam, kde věcná práva vznikají na základě smlouvy. Již zde narážíme na zajímavý problém – uplatňuje se intabulace i tam, kde soud nahrazuje vůli jedné strany věcné smlouvy o převodu nemovitosti? Oponent (v souladu se stejným názorem J. Fialy, vyjádřeným v literatuře) se přiklání ke kladné odpovědi; na půdě Nejvyššího soudu však zůstal v menšině a judikatura má za to, že okamžikem právní moci rozsudku nahrazujícího projev vůle dochází k převodu vlastnického práva. K tomu by se habilitant mohl v diskusi vyjádřit.

A maličkosti na okraj: Práce tak vysoké odborné i jazykové úrovně by se měla vyhnout obratu, že práva jsou smlouvou „kreována“ (str. 16). Také citace v polštině by si zasloužily překlad do češtiny – rozhodně je to třeba udělat při přípravě práce k publikaci, kterou oponent považuje za velmi potřebnou.

První část lze celkově hodnotit jako jasný, přehledný a poučený úvod do knihovního práva, nevyhýbající se ani různým problémům v legislativě (včetně nového občanského zákoníku) a v literatuře.

Druhá část je věnována formální publicitě veřejného seznamu, především katastru nemovitostí, a domněnkám spojeným se zápisem do veřejného seznamu. I zde z podaného výkladu vyplývá, že ačkoliv nový občanský zákoník v této oblasti přinesl nesporný pokrok, výklad mnoha „knihovních“ ustanovení může podat jen ten, kdo je – jako habilitant – dobře obeznámen s teorií i praxí sousedních zemí; ostatně se tu ukazuje, že zavádějící může být i důvodová zpráva (str. 40). Autor tu podává výklad opravdu poučený a naprostá většina jeho názorů je přesvědčivá. Na tom nic nemění ani to, že práci by jistě prospěl krátký exkurs o domněnkách, o které v této kapitole také a zejména jde, tak, jak jsou pojednány ve speciálních monografiích (Macur, ev. i Lavický, byť v posledním případě jde „jen“ o rigorosní práci). Tam, kde je sporné, zda z nepřiliš pregnantního znění zákona lze dovodit existenci určité domněnky by pomohla úvaha, zda jde o domněnku zákonnou či skutkovou (tak např. zda negativní domněnka dopadá i na práva nezapsaná – může totiž jít o skutkovou domněnku). Poznámka na okraj: Autor má za to, že v první větě prvního odstavce § 981 OZ (podle str. 39 dole by šlo o § 981, to je ale asi překlep, patrně jde o § 980) je, byť nikoliv výslovně, formulována nevyvratitelná domněnka obecné známosti zápisů ve veřejném seznamu. Zdá se však, že lze věc vyložit i tak, že je tu obsažena norma, podle níž prostě neznalost zápisu neomlouvá; nevychází se z domněnky, že každý tento stav zná, ale ze skutečnosti, že každý se s ním může seznámit (a pokud se neseznámí, je to jeho problém). Tento možný rozdílný pohled ovšem nemá praktické důsledky.

Z věcí, které mají polemickou povahu, zaujal názor, že Nejvyšší soud sice připouští v poměrech OZ 1964 oprávněnou držbu contra tabulas, nicméně v judikovaných případech jde spíše o nabytí držby v jiném rozsahu, než jaký plyne z technického popisu parcely v katastru nemovitostí, než o nabytí v rozporu se stavem katastru. To je zřejmě správný postřeh; na druhé straně ovšem NS připouští i oprávněnou držbu celého pozemku (parcely) contra tabulas, jestliže se jej nabyvatel v omluvitelném omylu chopil spolu s dalšími pozemky, které koupil (např. 22 Cdo 1004/2009). V souvislosti s držbou contra tabulas habilitant polemizuje (str. 49) s mým dřívějším závěrem, týkajícím se mimořádného vydržení pozemku. Tady si asi nerozumíme (nejsem si jistý, v čem je mezi námi vlastně spor). Názor, se kterým habilitant polemizuje, tedy vyjádřím jinými slovy: Někdo nabude nemovitost za úplatu, avšak nedojde ke vkladu práva do katastru, neboť účastníci o této povinnosti nebudou vůbec vědět (nebo na to zapomenou, což je zde totéž). Přesto bude kupní cena zaplacená a kupující se ujme držby zjevně nikoliv v nepoctivém úmyslu; jeho držba však bude držbou nepoctivou ve smyslu § 992 odst. 1, věty druhé, neboť mu musí být z okolností zjevné, že vykonává právo, které mu nenáleží (o nevhodnosti pojmu „nepoctivá držba“ v takových případech psal habilitant přesvědčivě již v dřívějších pracích a opakuje to i v dalších částech habilitačního spisu). Přesto „mimořádně“ vydrží. On ovšem o tom, že vydržel, asi neví – může si totiž myslet, že je vlastníkem na základě smlouvy. Je tu trochu paradoxní situace – „nepoctivý“ držitel nemá nepoctivý úmysl, a tedy vydrží; může se objektivním faktem vydržení, o kterém neví, změnit kvalita jeho držby? Asi ano, a pak bude nadále držitelem poctivým, ač bude držet contra tabulas. Tedy závěr je, že poctivá držba contra tabulas možná je – v tom se zřejmě shodneme.

Ovšem je také možné, že vše je úplně jinak. Jediný závěr, kterým si je oponent téměř jistý, je, že zákon měl zůstat při „starém“ (tj. do 1. 1. 2014), byť snad vylepšeném konceptu oprávněné a neoprávněné držby.

A vydržení se týká ještě jedna poznámka. Na str. 52 dole a násl. je správně řešen případ, kdy vyvlastnitel nebude vinou vyvlastňovacího úřadu, který vydal nicotné rozhodnutí o vyvlastnění a navíc je nezaslal katastrálnímu úřadu, evidován jako vlastník; přesto jeho držba může vyústit ve vydržení (ovšem dle nového OZ jen v mimořádné vydržení, je tu totiž jen putativní titul). Nicméně případ, kdy katastrální úřad povolí vklad a o tom nabyvatele vyrozumí, z nedbalosti však vklad neprovede a nabyvatel do katastru nenahlédne, nemá podle autora vést k vydržení; zde bych zastával spíše opačný názor – jde přece o omyl vyvolaný státním orgánem, a tedy podle stávající judikatury zásadně omluvitelný. Otázkou však je, zda právní důvod, o který se řádné vydržení může opírat (§ 1090 OZ), založí již platná postupní smlouva, nebo zda jde o složenou právní skutečnost, ke které patří vklad práva do katastru; nedostatek tohoto vkladu by v tomto případě znamenal nedostatek právního důvodu (titulu) k vydržení.

V **části třetí** autor podává podrobný a fundovaný výklad o řešení kolize věcných práv a způsobu jeho řešení. Jeho závěry jsou přesvědčivé, snad až na nečetné výjimky. Tak např. polemizuje s názorem, že § 1044 OZ, poskytující ochranu tomu, kdo „má věc u sebe“, je obsahově totožný s § 126 odst. 2 OZ 1964. Odkazuje přitom nesouhlasně na výklad, který jsem podal v komentáři k novému občanskému zákoníku, nicméně publikoval jsem i podrobnější vysvětlení (Právní rozhledy č. 20/2014). O této otázce jsme vedli interní diskusi, která ovšem nevedla k jednotnému názoru; to je ovšem vzhledem k novosti věci a též nepřiliš šťastné formulaci tohoto ustanovení zcela pochopitelné a rozhodně netvrdím, že by habilitantův názor nebylo možno se značnou mírou přesvědčivosti zastávat, byť se zatím zdá, že v publikované literatuře je spíše menšinový (což ovšem nic nedokazuje).

Principu knihovního pořadí je věnována **část čtvrtá**. Stejně jako v **části páté**, pojednávající o přednostním právu ke zřízení věcného práva, jde o text založený na znalosti domácích (převážně starších, nových je jen poskrovnu) a především zahraničních prací a právních úprav; problémy autor hluboce promýšlí a tam, kde se pouští do polemiky s jinými autory, své názory přesvědčivě zdůvodňuje.

Šestá část se zabývá principem materiální publicity veřejných knih. Uplatnění tohoto principu představuje asi nejviditelnější odklon od dosavadní úpravy a autor mu věnuje potřebnou pozornost; tato problematika se týká nejen nabývání a pozbývání vlastnického práva, ale i vlastnických žalob. Přitom - jak ukazuje polemika s P. Vrchou – není věc někdy jasná ani těm, kdo se problematikou věcných práv k nemovitostem hlouběji zabývají. O to cennější je habilitantův poučený a důkladný výklad. Opět tedy připojím jen několik dílčích postřehů.

Autor si všímá rozporu v judikatuře Ústavního soudu a Nejvyššího soudu ohledně nabytí nemovitosti od nevladníka v době platnosti občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. I když souhlasí s (obecně jistě známým, a proto zde nereprodukovaným) názorem Ústavního soudu, právem však připomíná, že po nějakou dobu nebyl náležitě odůvodněn („absentovala hlubší metodika řešení“) a že ÚS též směřoval různé jevy (první nálezy na toto téma zaměřovaly problematiku zrušené a neplatné smlouvy). Podle názoru oponenta je tu však ještě jeden, snad závažnější problém; ÚS totiž, jak sám v nálezu sp. zn. II. ÚS 165/11 uvádí, se již v předchozích nálezech vyjádřil k „neuspokojivému provedení zásady materiální publicity v zákoně o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem“; sám tedy de facto uznal, že takto – neuspokojivě – je věc zákonem upravena. Pak ale měl využít své právo – a povinnost – rušit protiústavní zákony! Dotyčný senát však věc plénu ÚS ani nepředložil a po čase, na samém sklonku platnosti OZ 1964, začal judikovat jinak. Postavil se tak do role pozitivního zákonodárce, která mu nepřísluší. Proto ani oponent, který jinak argumentaci posledních nálezů ÚS sdílí a zasazoval se o jejich respektování, nemůže označit postup ÚS za formálně správný. A neprávem habilitant naznačuje, že NS se dříve „neodvážil“ odchýlit od „principu absence ochrany nabyvatele v dobré víře“. Tady nešlo o nedostatek „odvahy“, ale o přesvědčení, že taková je zákonná úprava, o které ÚS dobře ví a nic s ní – kromě obecných deklarací – navzdory své pravomoci nedělá. Velký senát NS pak právem poukazoval na to, že ani odborná literatura, jejíž obsáhlý výčet podal, se od absence uvedeného principu neodklání. Jinou věcí ovšem je, že jakmile bylo jasné, jaká je judikatura více senátů ÚS, měl NS svou judikaturu změnit; k tomu jsem se vyjádřil v Právních rozhledech č. 1/2016 a později stejný názor přijal i velký senát NS.

Pozornost je věnována případům rozporu „naturálního a knihovního“ vlastnictví. Zajímavý je v této souvislosti problém účinků odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti, nedošlo-li k extabulaci na jejím základě zaknihovaného práva. V poměrech předchozího občanského zákoníku někteří autoři (Švestka a Mikeš in Právní rozhledy 7/2000) požadovali pro zánik vlastnictví převodce extabulaci, jiní autoři to odmítali; judikatura extabulaci nepožadovala. Bylo by dobré zamyslet se, zda – a hlavně proč - je tato judikatura použitelná i nyní.

S danou problematikou úzce souvisí otázka „dobré víry“; habilitant již dříve na toto téma publikoval zasvěcené a inspirativní rozbory. Habilitační práce v tomto trendu pokračuje. Jen na okraj: Závěr o větším důrazu na subjektivní postavení toho, jehož dobrá víra se posuzuje, v novém OZ může snad být správný (viz § 4 odst. 2 OZ), to však nelze podle mého názoru bez dalšího přenášet na dřívější úpravu, což autor, jak se zdá, činí (str. 246 – k tomu viz Spáčil, Právní rozhledy č. 5/2000).

Autor se též zabývá tradičním problémem vydržení věci do SJM (str. 254); tuto otázku sice již řešila judikatura NS i ÚS a zabývala se jí literatura, nicméně úplně jasná věc to dosud není. Habilitant má za to, že jsou-li nabyvateli (správně má asi být „držiteli“?) oba manželé, jeden z nich je dobrověrný, jiný nikoliv, připadne věc do výlučného vlastnictví dobrověrného. Ale již ÚS v autorem citovaném nálezu připomenul, že nejde o zákonnou výluku z nabývání do SJM, takže takový závěr by vyžadoval hlubší odůvodnění. Zdá se, že pokud jde o manžele žijící ve společné domácnosti, pak bude závěr o dobré víře jednoho a zlé druhého naprosto výjimečný; pokud spolu nežijí, nabytí do výlučného vlastnictví dobrověrného držitele by se snad dalo dovodit. Ale co když jsou spoludržiteli?

Poslední dvě části jsou věnovány poznámkám rozepře a spornosti. V této souvislosti habilitant polemizuje s Lenkou Vrzalovou, která tvrdí, že žalobu toho, kdo žaluje na určení podle § 985 OZ lze projednat, aniž by žalobce musel tvrdit a prokazovat naléhavý právní zájem. Má pravdu, pokud tvrdí, že tu nejde o žalobu na určení právní skutečnosti (to ale ani Vrzalová netvrdí). Jeho polemika by však vyžadovala hlubší rozbor, pokud tvrdí, že žalobce musí tvrdit a prokazovat naléhavý právní zájem; Vrzalová má zřejmě pravdu, pokud to popírá. Totiž již samotné tvrzení rozporu mezi stavem katastru a naturálním vlastnictvím zakládá naléhavý právní zájem, který není třeba nijak dále tvrdit a dokazovat (viz např. NS sp. zn. 30 Cdo 2446/2007); pokud se např. zjistí, že rozpor tu není, zamítá se žaloba z tohoto důvodu, a nikoliv pro nedostatek naléhavého právního zájmu. Samozřejmě, lze se přit, zda jde o určovací žalobu podle § 80 OSŘ specifickou jen tím, že naléhavý právní zájem na určení je implicitně zahrnut již v samotném tvrzení rozporu, nebo o zvláštní typ určovací žaloby (zde by se dalo argumentovat příbuzností s žalobou výmaznou a s tím, že žalobci jde zejména o uvedení stavu katastru do souladu se skutečností). Ať tak či tak, pokud habilitant tvrdí, že s názory Vrzalové tu „nelze souhlasit“, jde o soud vzhledem k jeho argumentaci zatím předčasný, a navíc oponent má za to, že ani habilitantův názor o nutnosti tvrdit a prokazovat naléhavý právní zájem tu není nepochybný.

Je správné, že autor se podrobně věnuje kritice zatím asi nejpodrobnější analýze knihovního práva v novém OZ, který podala právě Lenka Vrzalová. Některé kritické výhrady habilitanta se zdají být oprávněné, některé by však vyžadovaly další diskusi, jindy by stačilo názor Vrzalové upřesnit a některé polemiky se mi zdají vcelku zbytečné a nezávažné. Tak např. na str. 211 uvádí, že systematika případů rozporu stavu katastru se skutečným stavem je „pochybná“. Pochybnost má být dána jednak tím, že odstoupením od smlouvy dochází i k mimoknihovním důsledkům, proto odpadnutí právního důvodu (odstoupení od smlouvy) není na stejné úrovni jako mimoknihovní zánik práv, nýbrž jde o jeden z jeho případů; k tomu autor odkazuje na judikaturu k OZ 1964. To však může být sporné – viz k tomu např. již zmíněný názor Fialy a Mikeše, podle kterých je i v případě odstoupení od smlouvy k zániku vlastnického práva nabyvatele nutná extabulace. V poměrech nového soukromého práva se již tato judikatura nemusí uplatnit vůbec – i zde by přísný recenzent očekával podrobnější argumentaci. Tím ovšem nechci tvrdit, že Vrzalová má za to, že je tu třeba extabulace, upozorňuji jen na to, že argumentace habilitační práce tu není zcela úplná. Není nepochybný ani autorův názor, že chybným zápisem je i zápis způsobený „neplatnou vkladovou listinou“. V době, kdy Vrzalová tyto pasáže psala, nebyly ještě přijaty současné katastrální předpisy, nicméně ani dnes z nich jednoznačně nevyplývá, že by „chybným zápisem“ byl zápis učiněný jinak řádně, ovšem na základě právního jednání, jehož neplatnost by nebylo možno z listiny seznat. Jistě, názor vyslovený v habilitační práci lze legitimně zastávat, ovšem k jeho prosazení je třeba podrobná argumentace, která v práci není (a ostatně by snad ani nestála za námahu – nezdá se, že by šlo o zásadní problém).

I přes uvedenou výhradu samozřejmě uznávám, že i v řadě kritických poznámek spočívá přínos posuzované habilitační práce; L. Vrzalová (a nejen ona) bude mít možnost sporná místa znovu zvážit a buď (i v případné diskusi) jejich znění obhájit, nebo přehodnotit.

IV.

Závěrem lze zopakovat, že posuzovaná habilitační práce je dílem po všech stránkách vysoké úrovně, originální, přinášející řadu nových poznatků a velmi užitečná jak pro rozvoj české právní vědy, tak právní praxe. Proto ji doporučuji předložit vědecké radě Právnické fakulty UP k obhajobě.